

Pelēkā henotēka | *Chaenotheca cinerea* (Pers.) Tibell

🔍 Līdz 1 mm garš nagliņķērpis ar baltu līdz pelēku, graudainu laponi. Kājiņa pie pamatnes gaiši brūna, tālāk tumša, bet to var nepamanīt, jo bieži viscaur blīvi noklāta ar baltu apsarmi. Arī galviņa ar baltu apsarmi. Galviņas malas bieži ar neregulārām vertikālām plaisām. Sporu masa labi attīstīta, brūna.

🏠 Latvijā ļoti reti sastopama ķērpju suga. Konstatēta Latgalē uz senas gulbūves, kā arī dabas liegumā "Lubāna mitrājs" uz vecu ozolu mizas.

Statuss: **CR**

Ozolu kalīcija | *Calicium quercinum* Pers.

🔍 Līdz 1,3 mm garš nagliņķērpis ar smalkgraudainu, gaišpelēku laponi. Kērpis ir melns ar baltu apsarmi, kas noklāj galviņu un nelielu daļu zem tās. Kājiņas melnas, matētas. Sporu masa labi attīstīta, melna.

🏠 Sastopama uz vecu lapkoku mizas, koksnes un senām koka ēkām. Piemēroti vidēji izgaismoti biotopi - parki, alejas, parkveida plāvu un ganību biotopi, izgaismoti platlapju meži.

Statuss: **IA** **ML** **EN**

Koksnes kalīcija | *Calicium tigillare* (Ach.) Pers.
Notarisa kalīcija | *Calicium notarisii* (Tul.) M. Prieto & Wedin

🔍 Abas sugas pēc ārējā izskata ir ļoti līdzīgas, un tām raksturīgs kārpveidīgs, košs un citrondzeltens laponis, uz kura redzami melni "punktīni" - piknīdijas un apotēciji. Abas sugas droši nosakāmas pēc mikroskopisko pazīmju analīzes.

🏠 Koksnes kalīcijas eksistence Latvijā nav droši pierādīta, savukārt Notarisa kalīcijas vienīgā droši zināmā atradne konstatēta Vidzemē, Baņutas parkā - uz senas koka ēkas.

Statuss: ļoti retas sugas, pagaidām bez noteikta statusa.

Dzeltenmalas kalīcija | *Calicium trabinellum* (Ach.) Ach.

🔍 Līdz 1 mm garš nagliņķērpis. Kājiņas melnas, matētas. Raksturīgs iegremdēts (vizuāli nav pamanāms) laponis un dzeltens, gredzenveida apsarme, kas sniedzas līdz galviņas daļai, kur veidojas sporu masa un var atrasties arī uz tās virsmas. Sporu masa labi attīstīta, melna.

🏠 Visbiežāk sastopama pārejas un augstajos purvos, kā arī purvainos mežos uz stāvošiem skuju koku sausokņiem un stubenīem, retāk - uz senām koka ēkām.

Statuss: samērā reta suga bez noteikta statusa.

IEVĒRĪBAI

Ķērpji piestiprinās pie koka ēkām, lai iegūtu savai eksistencei nepieciešamos apstākļos - patvērumu no tiešiem nokrišņiem, noēnojumu, zemāku starpsugu konkurenci. Tie nebarojas no virsmas, uz kuras aug, bet gan no lietūs ūdens, gaisa putekļiem, atmosfēras minerālvielām un saules gaismas, ko tie izmanto fotosintēzei.

Ja uz jūsu ēkām aug ķērpji - tas nav bojājuma signāls. Gulbalkus un citu koksni var bojāt sēnes, kuru izdalītie fermenti noārda koksnes struktūru. Mitruma ietekmē, kad koksne ilgstoši ir mitra, micēlijs izplešas koksne, barojas ar tās vielām un galu galā izraisa trupēšanu. Tomēr ēku sabojāšanā bieži vainojam ķērpjus, jo tie ir ar acīm saredzami, savukārt koksne dzīvojošās sēnes nespeciālistam nav saredzamas. Īstā mājassēne (*Serpula lacrymans*), ēkusēnes (*Leucogyrophana* spp.), brūnā pagrabsēne (*Coniophora puteana*), Vailanta antrodija (*Fibroporia vaillantii*) ir dažas sēņu sugas, kuras var bojāt ēkas.

Visbeidzot, ķērpjiem nepatīk slapji un satrupējuši balki, bet gan no pārlieku liela mitruma pasargātas vietas - zem jumtiņa.

Ķērpjiem izcili piemērota ēka

Ķērpjiem vairs nepiemērota ēka

Kā palīdzēt saglabāt ar senajām koka ēkām saistīto ķērpju daudzveidību?

-Saglabāt un uzturēt koka ēkas;

-nemazgāt, nekasīt nost ķērpjus no koka ēkām;

-savlaicīgi atrast un novērst mitruma avotus, lai pasargātu koksni no sēnēm, kas var izraisīt trupēšanu;

-neapstrādāt ēkas ar smilšu strūklu, kas tādejādi veicina koksnes dziļāku saplaisāšanu un sēņu iekļūšanu koksne;

-seno koka ēku nojaukšanas gadījumos, saglabāt ar ķērpjiem apaugušo koksni un pārvietot to kādā citā, līdzvērtīgā vietā;

-popularizēt seno ēku saglabāšanas nozīmi ķērpju bioloģiskās daudzveidības un Latvijas tradicionālās ainavas saglabāšanā.

Lai senie balki stāsta, bet ķērpji šos stāstus iekrāso!
Veiksmi ķērpju meklējumos!

Autors: Biedriba "Daba runā, es klausos",
Renāte Kaupuža,
dabarunaesklausos@gmail.com,
tel. 27403647

Dizains : Edvards Putāns
Druka: SIA Dobums

2025

SENĀS KOKA ĒKAS

kultūrvēstures un ķērpju
bioloģiskās daudzveidības
krustpunktā

Šis projekts tiek realizēts ar Valsts kultūrkapitāla fonda mērķprogrammas "Latviešu vēsturisko zemju attīstības programma" finansiālu atbalstu

IEVADS

Senas koka ēkas ir neatņemama Latvijas tradicionālās ainavas sastāvdaļa, kā arī vēsturiskās būvniecības un amatniecības liecības, kas atspoguļo reģiona vēsturisko identitāti, prasmes, dzīvesveidu, izmantotos darbarīkus.

Atvēli mirkli un ieskaties kādā senā koka ēkā! Ļoti iespējams, Tavām acīm pavērsies unikāli daudzveidīga ķērpju pasaule. Jā, senas koka ēkas ir nozīmīgas dzīvotnes tādai sugu grupai, kā ķērpji! Interesanti, ka uz senām koka ēkām bieži ir izplatītas tieši dabā reti sastopamas un apdraudētas ķērpju sugas. Ķērpju eksistence uz senu koka ēku sienām ir fantastisks piemērs dabas un cilvēka mijiedarbībai un nekaitīgai līdzās pastāvēšanai. Par senu koka ēku, kas nozīmīga kultūrvēstures un ķērpju bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai, var kalpot jebkura koka vai daļēja koka būve – klēts, kūts, dzīvojamā māja, šķūnis u.c., – kas celta vidēji līdz PSRS perioda beigām vai mūsdienās atjaunota, saglabājot šajā periodā būvētu koka ēku daļas. Tā ir saglabājusies līdz mūsdienām, veidota no gulbalkņiem, tai skaitā var būt apšūta ar dēlīšiem vai lubiņām, bet nav apšūta ar papi vai ķieģeļiem.

Kā ieraudzīt ķērpjus, kas aug uz senām koka ēkām?

Lai ieraudzītu ķērpjus uz koka ēkas, aplūko tās Z, ZA, A, ZR vai R sienu fasādes. Uz dienvidu fasādes ķērpji praktiski nebūs sastopami, jo tie ir pakļauti izdegšanai intensīvās saules gaismas dēļ. Ja ķērpji aug uz sienām, tad ar neapbruņotu aci pamanīsi, ka koksne ir raiba, daudzkrāsaina, savukārt, ieskatoties rūpīgāk vai ar rokas lupu, pamanīsi dažādas ķērpju sugas. Visbiežāk tie būs krevveida ķērpji (koksnei cieši pieguloši), retāk lapveida, krūmveida, zvīņveida un pulverveida ķērpji.

Šajā bukletā iekļauta informācija par 11 īpaši aizsargājamām vai dabā retāk sastopamām ķērpju, tiem radniecīgo sēņu sugām, kas nereti sastopamas tieši uz senām koka ēkām. Protams, tā ir tikai neliela daļa no krāšņās un daudzveidīgās ķērpju pasaules.

Tekstā izmantoti sekojoši apzīmējumi

- IA** Īpaši aizsargājama suga, kas noteikta saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 396 "Noteikumi par īpaši aizsargājamo sugu un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu"
- ML** Suga, kuras aizsardzībai saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem Nr. 940 "Noteikumi par mikroliegumu izveidošanas un apsaimniekošanas kārtību, to aizsardzību, kā arī mikroliegumu un to buferzonu noteikšanu", var veidot mikroliegumus (uz būvēm un būvēs mikroliegumus neveido)
- CR** Suga, kuras populācijas stāvoklis Latvijas Sarkanajā grāmatā novērtēts kā kritiski apdraudēts (*Critically Endangered*)
- EN** Suga, kuras populācijas stāvoklis Latvijas Sarkanajā grāmatā novērtēts kā apdraudēts (*Endangered*)
- VU** Suga, kuras populācijas stāvoklis Latvijas Sarkanajā grāmatā novērtēts kā jutīgs (*Vulnerable*)
- NT** Suga, kuras populācijas stāvoklis Latvijas Sarkanajā grāmatā novērtēts kā gandrīz apdraudēts (*Near Threatened*)

Brūngalvainā henotēka | *Chaenotheca phaeocephala* (Turner) Th. Fr.
Starp retajām ķērpju sugām, viens no biežāk sastopamajiem uz senām koka ēkām. Sugasklātbūtne liecina, ka ēka ir piemērota arī citiem retiem ķērpjiem, kuri ir nozīmīgi bioloģiski vērtīgu teritoriju indikācijā. Tuvākajās desmitgadēs prognozējama būtiska sugas populācijas lejupslide, jo nozīmīgs atradņu daudzums sastopams uz Latvijā izzūdošajām tradicionālajām koka ēkām.

Līdz 1,2 mm garš naglīķķērpis uz lielgraudaina, tumši zaļganpelēka laponā. Ķērpja kājiņa ir brūna, pie substrāta piestiprinājuma vietas bieži ir gaišāka, nekā pie galviņas daļas. Galviņa ar spilgti dzeltenu, kontrastējošu apsarmi. Sporu masa labi attīstīta, brūna.

Meklējama parkveida ainavās uz ļoti vecu, dzīvu koku mizas un senām koka ēkām.

Statuss: **IA** **ML** **NT**

Zaļganā henotēka | *Chaenotheca chlorella* (Ach.) Müll. Arg.

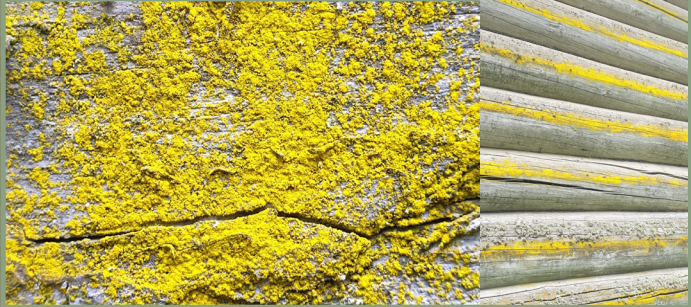

Līdz 1 mm garš naglīķķērpis uz smalkgraudaina, zaļganpelēka laponā. Reizēm laponis ir vāji izteikts, - redzami vien skraji izvietoti, substrātā pieguloši zaļganpelēki "graudiņi". Laponis dažkārt var būt arī vizuāli neredzams, - ieaudzis koksnē (iegremdēts). Kātiņš melns, spīdīgs. Augļķermenis klāts ar dzeltenu apsarmi, kas atrodas gan uz ķērpja galviņas, gan kājiņas.

Sastopama uz senām koka ēkām; parkveida ainavās uz ļoti vecu, dzīvu koku mizas; ilglaicīgos mežos uz koku stubeņiem un sausokņiem.

Statuss: **IA** **ML** **VU**

Dzeltenspošie zeltmilti | *Chrysothrix candelaris* (L.) J.R. Laundon

Spilgti citrondzeltns pulverveida ķērpis. Sastāv no smalku, soredijām līdzīgu granulu masas. Veido klājiņus ar skaidri nenodalāmu robežu. Saskaroties ar virsmu, tas atstāj dzeltenu nospiedumu - tā ir šī ķērpja izplatīšanās stratēģija.

Sastopams parkveida ainavās un citos izgaismotos biotopos no tiešiem nokrišņiem pasargātās vietās, visbiežāk uz ļoti vecu lapkoku mizas, bet retāk - uz senām koka ēkām.

Statuss: reta suga bez noteikta statusa.

Dzeltenīgā kliostoma | *Cliostomum corrugatum* (Ach.) Fr.

Krevveida, cieši substrātā piegulošs ķērpis ar pelēcīgu un spīdīgu laponi, daudz melniem, apaļiem "punktiņiem" (piknīdijām) un krēmkrāsas līdz dzeltenīgiem apotēcijiem, kuri ir līdz 1 mm diametrā. Biežāk novērojama ķērpja sterilā forma bez apotēcijiem, un tad atpazīšana lauka apstākļos ir sarežģītāka.

Reti sastopama visā Latvijas teritorijā uz dižozolu mizas un skuju koku gulbūvēm. Piemēroti vidēji izgaismoti biotopi - parki, alejas, parkveida plavu un ganību biotopi, izgaismoti platlapju meži.

Statuss: **IA** **EN**

Slotgalviņu mikrokalcija | *Microcalicium disseminatum* (Ach.) Vain.

Līdz 0,5 mm gara, ķērpjiem radniecīga sēne ar īsu kātiņu un tumši zaļganu "izspūrušu frizūriņu", kas ir šīs sēnes sporu masa. Ieraugāma tikai ar lupu. Ar neapbruņotu aci izskatīsies kā mazi, melni punktiņi uz koksnes.

Sastopama uz senām koka ēkām; ilglaicīgos mežos uz skuju koku stubeņiem un sausokņiem; uz vecu koku mizas.

Statuss: reta suga bez noteikta statusa.

Koksnmīļu henotēka | *Chaenotheca xyloxena* Nád.

Līdz 1,6 mm garš naglīķķērpis. Raksturīgs tievs, slaidis kātiņš, kurš pie pamatnes spīdīgi melns, bet augšpusē noklāts ar baltu apsarmi. Laponis ieaudzis substrātā; var būt zaļganpelēki iekrāsota koksne. Sporu masa labi attīstīta - brūna.

Izplatīta ilglaicīgos mežos uz stāvošas koksnes un senām koka ēkām.

Statuss: samērā reta suga bez noteikta statusa.

